

CETATEA MEDIEVALĂ DE LA CUCUIȘ-"COLNIC"

Satul Cucuiș, aparținător comunei Bcriu din județul Hunedoara, este situat pe limita nordică a Munților Șurianu, la o depărtare de 10 km. sud față de orașul Orăștie, de-a lungul pâraului Cucuiș, și are ca principală cale de acces drumul forestier dinspre satul Căstău (fig. 1). Casele răsfirate, fânțelc, pășunile și locurile prielnice agriculturii, ce se întind până la marginea pădurii, sunt dominate de dealuri cu înălțimi cuprinse între 400 și 600 de metri și constituie laolaltă o milenară vatră, bogată în vestigii ale trecutului¹.

Zona Cucuișului nu este o necunoscută pentru arheologi. În anul 1975, o echipă formată din : H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi și I. Glodariu, călăuziți de P. Roșu, au întreprins o cercetare de teren și câteva sondaje, cuprinse ulterior într-un studiu privitor la așezările dacice de pe valea Cucuișului². Cu prilejul aceluiași cercetări, este semnalată și cetatea dacică de pe dealul Golu³ și o fortificație medievală la răsărit de vatra satului. Această din urmă fortificație este amintită și în cuvântul introductiv al lucrării lui Gh. Anghel despre fortificațiile medievale de piatră, în enumerarea câtorva cetăți care nu au făcut obiectul respectivului studiu⁴.

• Exceptând semnalarea punctului, cetatea medievală de la Cucuiș a mai făcut obiectul unui studiu⁵, în care a fost publicat un plan, fără a propune o încadrare tipologică și cronologică. Din acest motiv, în luna septembrie a anului 1993, împreună cu Zeno C. Pinter, cercetător la I.C.S.U. Sibiu și coordonator al cercetărilor arheologice din cetatea Orăștie, am efectuat o periegheză la Cucuiș, finalizată cu ridicarea planului de fortificației. În vara anului următor, măsurătorile au fost reluate pentru detalizarea planului; (fig. 3), în plus realizându-se, pentru o mai bună lămurire a situației, două profile topografice: A-A' și B-B', ce surprind denivelările din interiorul și exteriorul incintei, marcând diferența de nivel dintre diferite puncte de interes (fig. 4).

Cetatea este situată la est de școala din sat, pe un promontoriu aflat ca capătul nordic al unei culmi care coboară dinspre platforma montană. Două toponime sunt legate de acest punct. Primul este acel de "Colnic"⁶, folosit de către localnicii din Cucuiș, iar al doilea, cel de "Muchia Cetății"⁷, prin care locuitorii cătunului Ciungu Mare, sat Romoșel, comuna Romos, denumesc culmea respectivă. De asemenea, în imediata apropiere ne atrag atenția toponime cu semnificație arheologică cum sunt: "Valea Cetății" și "Tăul Cetății".

Cetatea ocupă o poziție dominantă, fiind situată la altitudinea de 626 m, cu o diferență de cca. 250 m față de firul văii. În partea de vest, nord și est, panta este accentuată, iar spre sud, legătura este făcută printr-o șa (fig. 2). Perspectiva este largă, cu o bună vizibilitate: la mieznoapte către Romos și Orăștie, iar la apus spre Valea Sibișelului și Apa Grădiștei. Deși în prezent locul este parțial acoperit de arbori și tufișuri, ce îngreunează observarea situației, se poate totuși sesiza amenajarea unui mic platou de culme. Din loc în loc, în excavațiile realizate de căutătorii de comori, apar porțiuni de zid. La suprafață, traiectul incintei poate fi urmărit sub forma unui mic val, ce marchează zidurile acoperite în unele locuri doar de un strat subțire de sol. Forma incintei este neregulată, adaptată configurației terenului ale cărei avantaje le folosește din plin, iar dimensiunile suprafeței dintre ziduri reprezintă pe axa N-S 44 m, iar pe axa E-V 42 m. Zidurile sunt realizate în tehnica "opus incertum", folosind ca material litic șistul

¹ A.Baciu, P.Baciu, *Valea Grădiștei*, București, 1988, p.119.

² E.Iaroslavschi, P.Roșu, *Câteva noi așezări dacice de pe Valea Cucuișului*, în *ActaMN*, XIV/1977, p.81-94.

³ I.Glodariu, E.Iaroslavschi, A.Rusu, *Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1988, p.175.

⁴ Gh.Anghel, *Fortificații medievale de piatră din sec.XIII-XIV*, Cluj-Napoca, 1986, p.5.

⁵ Th.Streitfeld, *Mittelalterliche Vorhöfenburgen im Unterwald*, în *Forschungen zur Volks und Landeskunde*, tomul 20. nr.2, 1977, p.40-48.

⁶ Pentru toponimul Colnic, cu semnificația: loc de trecere, potecă de creastă, vezi O.Răuț, V.Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976, p.45.

⁷ Informație furnizată de Nasta Ion (77 ani), din cătunul Ciungu Mare, sat Romoșel, căruii îi mulțumim pe această cale. Relativ la toponimia zonei vezi M.Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p.219.

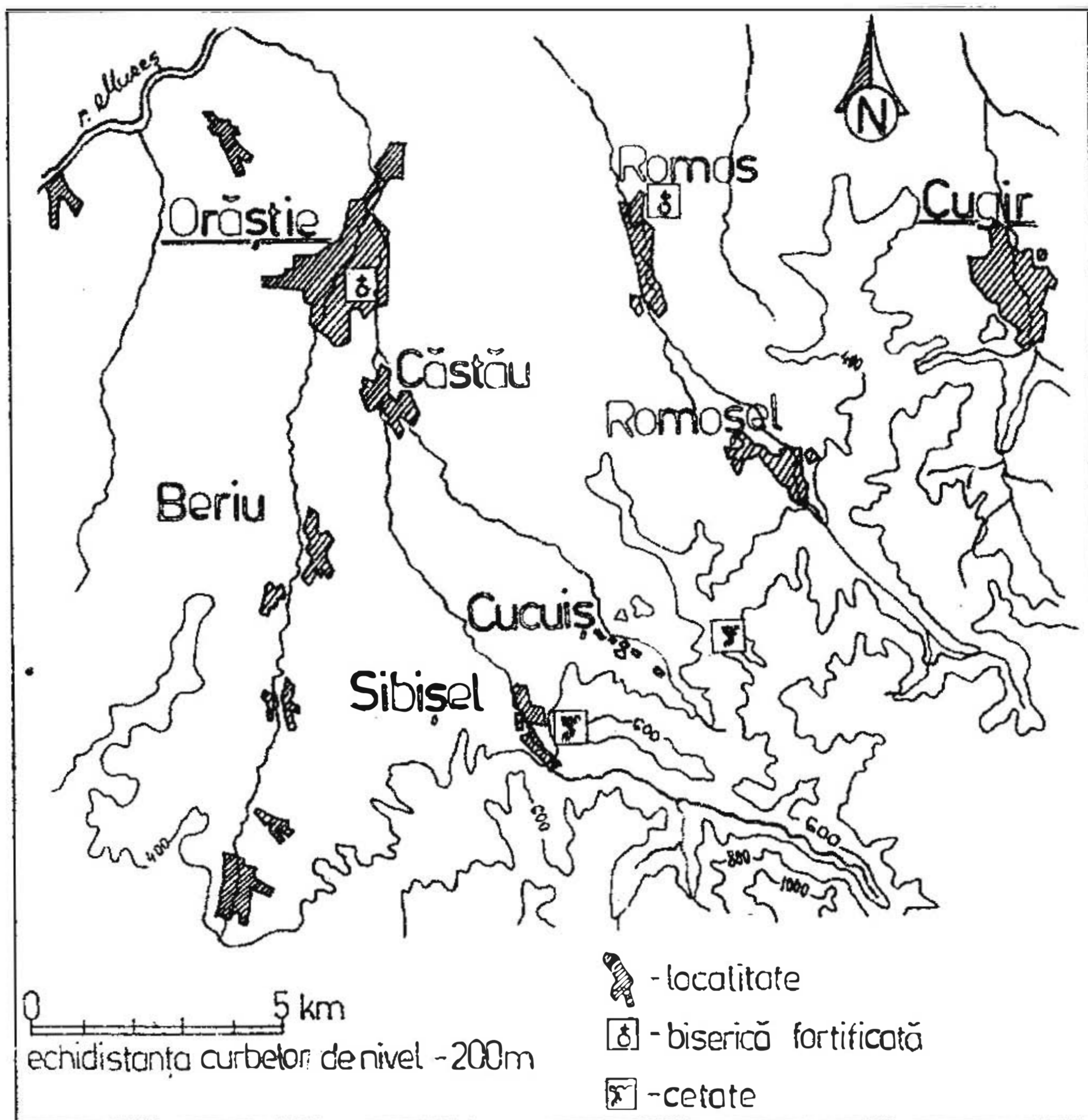

Figura 1.

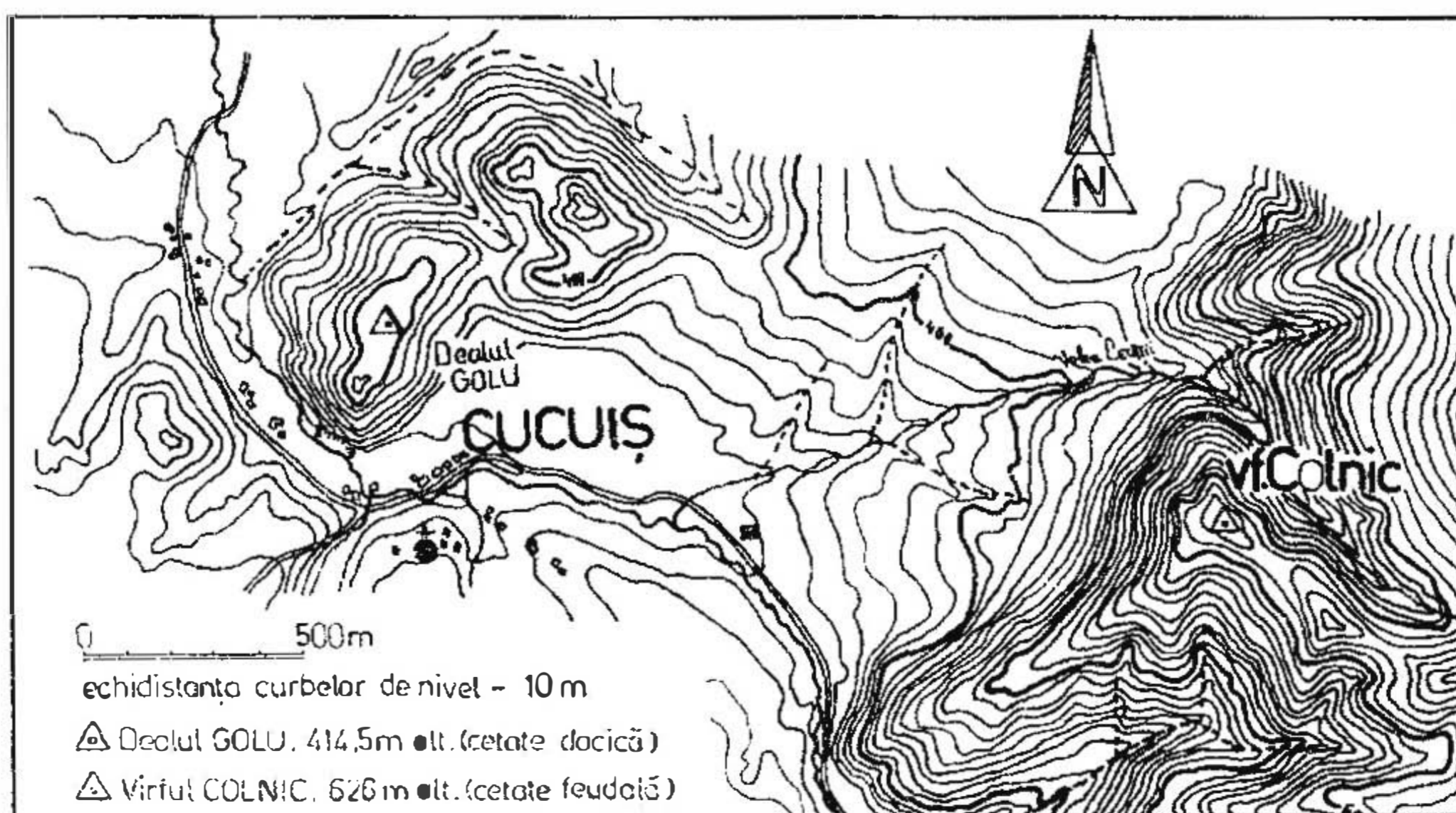

Figura 2. Cucuiș, comuna Beriu, jud. Hunedoara

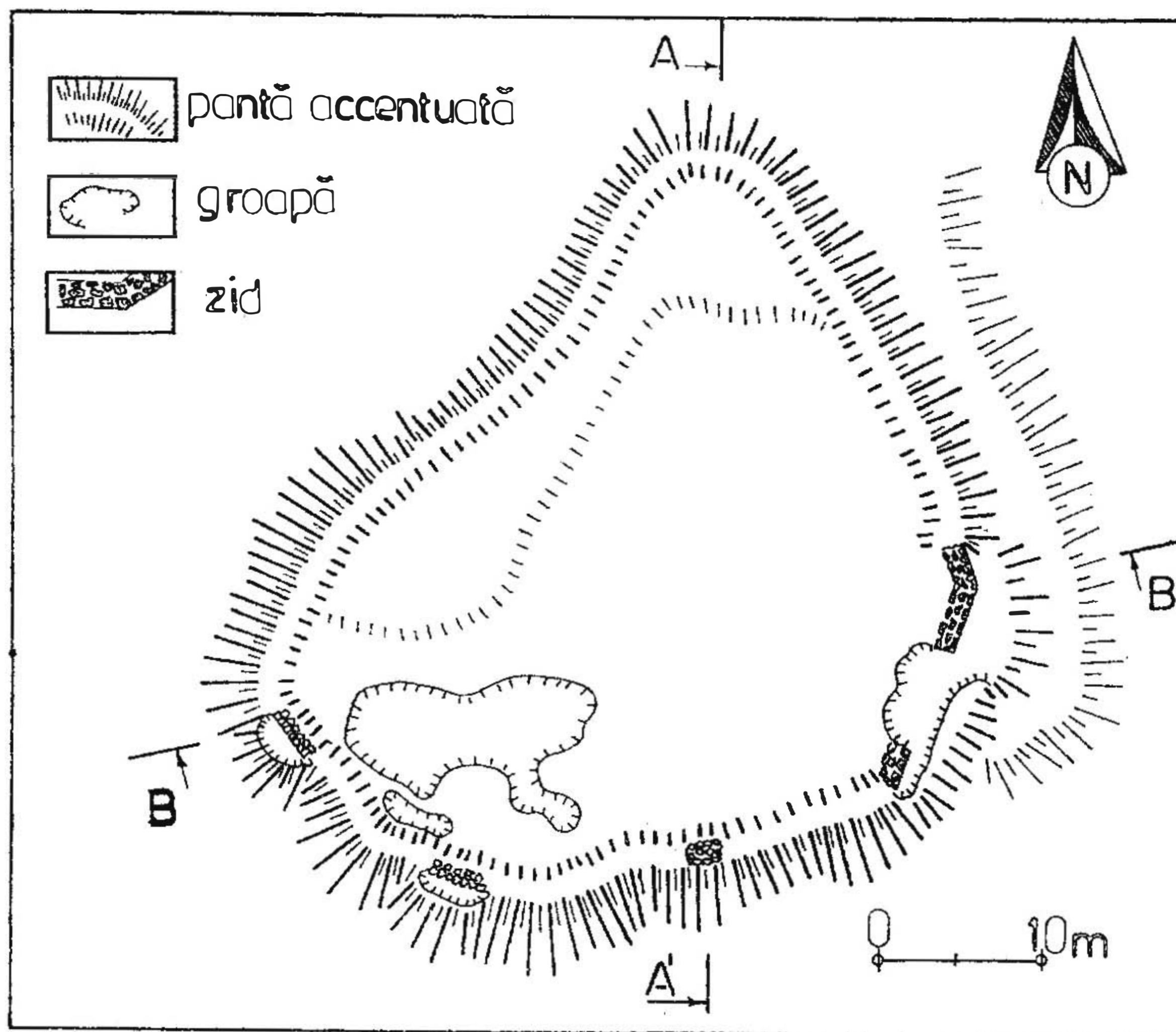

Figura 3. CUCUIȘ - "Colnic", planul fortificației

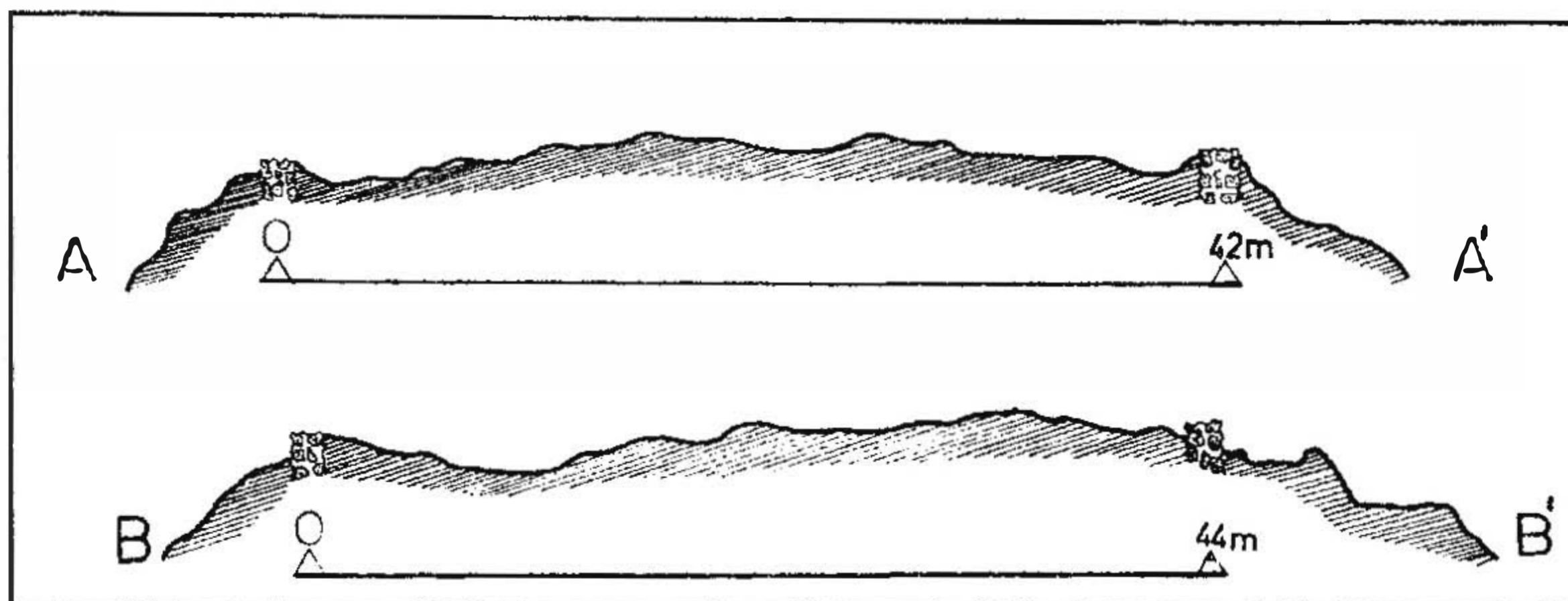

Figura 4. CUCUIȘ - "Colnic", profile topografice: AA', BB'

cristalin de la fața locului, legat cu mortar din var stins cu adaus de cărămidă pisată. Porțiunile de zid ce ne-au fost accesibile la suprafață, măsoară în grosime 1 până la 1,20 m, și dezvăluie un parament îngrijit, lucrat prin rosturi succesive. În partea de răsărit a incintei, a fost surprinsă chiar îmbinarea sub un unghi larg a două segmente drepte de zid, ceea ce deschide posibilitatea ca întreg traseul curtinei să fie realizat din îmbinarea unor astfel de segmente. În situația actuală, fără o intervenție arheologică sistematică, nu se poate determina cu precizie poziția porții sau a altor elemente de fortificație, cu excepția laturii

răsăritene, unde pe o lungime de cca. 30 m, se distinge amenajarea drumului de acces lat de 2-3 m, (fig.4, profilul topografic B-B'). Nu au fost descoperite materiale ceramice sau de altă natură, deși s-au urmărit cu atenție gropile căutătorilor de comori și scurgerile de pe pante, ceea ce coroborat cu lipsa vreunei menționări a acestei cetăți în documentele medievale, cunoscute nouă până în prezent, face nesigură orice propunere de datare mai strânsă a complexului de pe dealul Colnic.

Faptul că fortificația medievală de la Cucuiș nu este singura cetate de acest fel din zonă, poate permite însă realizarea unor analogii și desprinderea unor concluzii. La câțiva kilometri distanță, în satul Sibișel⁸, pe înălțimea "Bordul", cu o altitudine de 523 m, (fig. 5), se află o altă fortificație medievală. Nici această cetate nu a fost cercetată prin săpături arheologice sistematic bucurat de atenția istoricilor încă din secolul trecut⁹. Planul ei este de forma unei elipse cu axa centrelor orientată E-V¹⁰, cu val și șanț de apărare pe latura de est, iar zidul de incintă gros de cca. 2 m și realizat din piatră locală încetată în mortar, se află încă în picioare pe un tronson de cca. 50 m, (fig. 6), zona curbă fiind realizată tot prin îmbinarea în unghi, a unor mici segmente drepte¹¹. Turnul interior de poartă, foarte masiv și de plan rectangular (9/8, 50 m), mai păstrează un fragment din arcul ancadramentului semicircular de factură romanică, databil cel mai târziu în secolul al XIII-lea¹².

Tradiția orală, atribuie ridicarea cetății de la Sibișel orășenilor din Orăștie, iar după așezare, formă, dimensiuni și tehnica de construcție ar putea fi încadrată în categoria cetăților de refugiu¹³, alături de fortificații cum sunt cele de la Săsciori, Tilișca sau Orlat¹⁴. Asemenea fortificații au fost ridicate în general de comunitățile libere, care profitând de starea de anarhie de după 1241 și de criza regalității maghiare de finele secolului al XIII-lea, construiesc cetăți de refugiu din piatră, cu numeroase trăsături comune: așezare pe culmi sau creste; forma adaptată terenului; dimensiuni relativ mari; lipsa donjonului; turnul de poartă interior sau încălecând cortina¹⁵. La acestea se adaugă lipsa consemnării lor în documentele medievale, situație ce își găsește cea mai plauzibilă explicație, pe de o parte prin faptul că erau construite

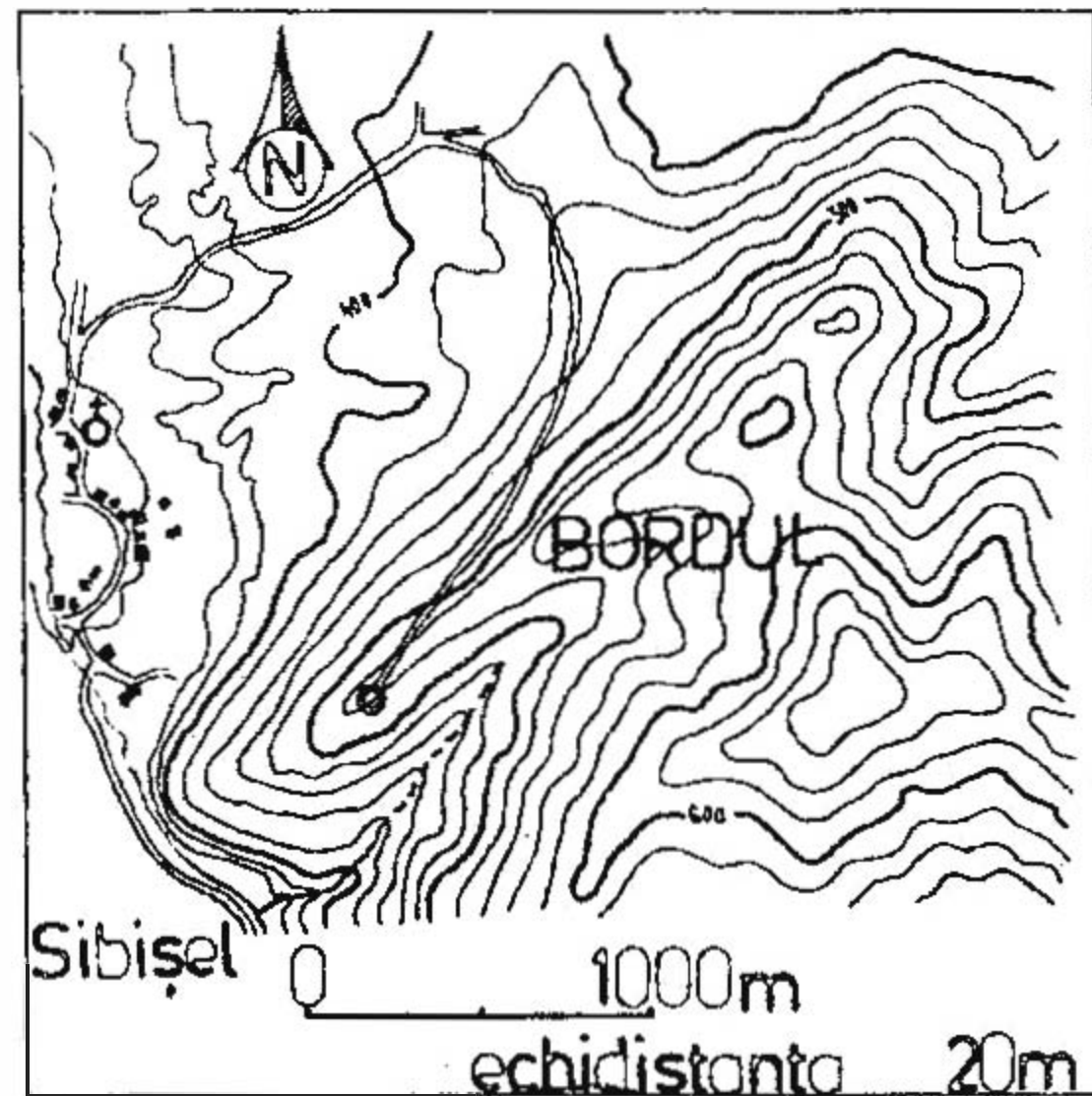

Figura 5. SIBIȘEL - "Bordul", cetatea feudală. (523 m. alt.)

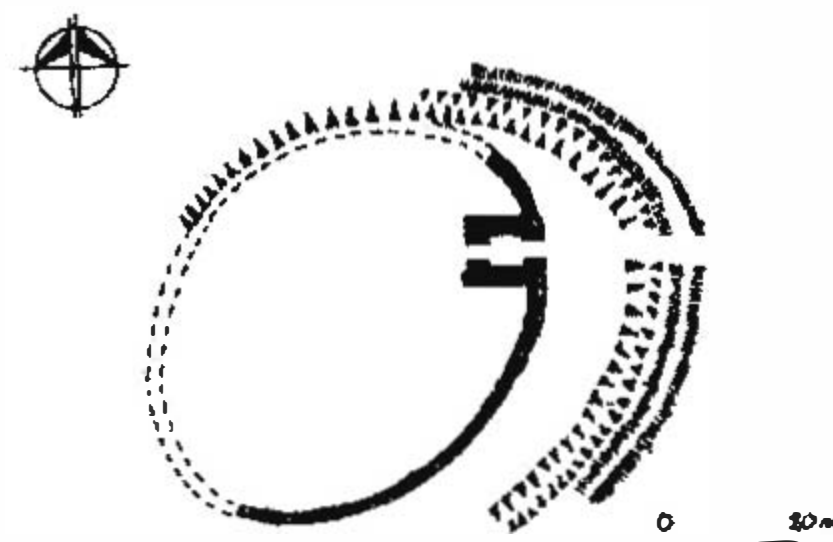

Figura 6. SIBIȘEL, planul cetății (după Gh. Anghel, *Fortificații medievale de piatră din sec. XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p.161.)

⁸ O. Floca, *Hunedoara, ghid al județului*, Deva, 1969, p.269, sq.

⁹ Fr. Teutsch, *Unsere Burgen*, în *Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpatenvereins*, 1883-1889, p.81; Cf. și M.I. Ackner, *Abhandlungen Über Monumente, Steinschriften, Münzen und Itinerarien aus der Römerzeit, mit bes. Hinsicht auf Dacien*, în *Archiv des Vereines*, alte Folge, Bd.I, p.42-44.

¹⁰ O. Velescu, *Cetăți jărănești din Transilvania*, București, 1964, p.48; Cf. și K. Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung*, în *Südostforschung*, VI/1941, p.600.

¹¹ Gh. Anghel, *op.cit.*, p.161; Cf. și Șt. Pascu, *Voevodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p.233.

¹² O. Velescu, *op.cit.*, p.47; Cf. și V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, vol.I, p.10, lucrare în care arcul porții este considerat de factură gotică.

¹³ Gh. Anghel, *Despre evoluția sistemului de fortificații orășenești din Transilvania*, în *Apulum*, XXI, 1983, p.169. Pentru Transilvania, vezi: A.A. Rusu, *Archäologische Ausgrabungen in Siebenbürgischen mittelalterlichen Burgen (1955-1989)*, în *Castrum Bene*, 2/1990, p.387-393.

¹⁴ O. Velescu, *op.cit.*, p.47.

¹⁵ Gh. Anghel, *Considerații generale privind tipologia cetăților medievale din România, din sec. XIII până în sec. XIV*, în *Apulum*, XIX, 1981, p.159.

fără aprobare regală și pe de altă parte, prin faptul că apartenența lor la proprietatea obștească, nu le implica în numeroase și complicate procese de moștenire sau înstrăinare, ale căror protocoale, puneri în posesie sau confirmări, consemnate mai întotdeauna în scris, constituie marea majoritate a documentelor laice emise de cancelariile medievale¹⁶.

Pe baza tuturor acestor constatări și a trăsăturilor comune celor două fortificații de la Cucuiș și Sibiușel, putem conchide că listei fortificațiilor de acest fel din sudul Transilvaniei i s-ar putea adăuga și cetatea medievală de la Cucuiș "Colnic".

La sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, în zonă se desfășoară, sub conducerea regalității maghiare, colonizarea sașilor¹⁷. Aceștia sunt amintiți ca "primos hospites regni" în 1206 la Romos (Rams), când regele Andrei al II-lea, îi eliberează deja de cele mai importante îndatoriri: găzduirea voievodului, paza graniței și serviciul militar, cu excepția situației în care regele participă personal la război¹⁸. Câțiva ani mai târziu, întreaga comunitate a coloniștilor germani se va bucura de largi privilegii, întărite de același rege în 1224, prin "Andreanum", act în care se atestă pentru prima dată Orăștia (Waras), ca limită apuseană a "Pământului Crăiesc", (Fundus-regius)¹⁹. Drepturile și privilegiile acordate au permis o continuă evoluție economică și urbană, Orăștia devenind în 1324 "civitas"²⁰, și apoi centru al scaunului cu același nume, pentru ca la 1421, printr-un privilegiu al regelui Sigismund de Luxemburg, să dobândească și dreptul de liberă alegere a juzilor²¹. Este deci probabil că deja către sfârșitul secolului al XIII-lea, puternicele comunități libere din zonă să fi trecut la construirea unor cetăți de refugiu în zona montană, mai ales după amara experiență a invaziei tătaro-mongole. Dacă cetatea de la Sibiușel a fost construită de comunitatea importantă a Orăștiei, fortificația de la Cucuiș, trebuie să fi aparținut unei comunități mai mici, cum ar fi cele din: Beriu, Romos sau Căstău. Această afirmație este încurajată de faptul că în cazul Romosului, există toponimul "Cetățuia", un vârf de deal de la Sud de Romoșel²². Din păcate nu s-a păstrat consemnată o situație demografică a Orăștiei și ținutul ei din secolul al XIII-lea, dar există un document întocmit de preotul Johannes, privitor la socotirea dijmei în decanatul Orăștiei din 10-20 noiembrie 1334, în care Orăștia (Varasyo), este amintită cu 340 de fumuri, Căstăul (Koztow), cu 74 de fumuri, Beriul (Bereen) cu 107 fumuri iar Romosul (Ramaz), cu 255 de fumuri²³. Probabil că în a doua jumătate a secolului XIII, după tătari populația să fi fost simțitor mai mică²⁴. În aceste condiții, este probabil ca cetatea de la Cucuiș "Colnic" să fi putut adăposti o comunitate restrânsă și cu posibilități de acces, cum ar fi cea a satului Căstău, situat la cca. 6 km. distanță, la confluența pârâului Cucuiș, cu râul Sibiușel.

În concluzie, putem considera că cetatea medievală de la Cucuiș "Colnic", a fost ridicată cel mai probabil în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, ca fortificație de refugiu a comunității libere a satului Căstău, urmând ca cercetările arheologice viitoare și sperăm nu prea îndepărtate, să confirme sau să infirme aceste constatări.

MIHAI CRISTIAN CĂSTĂIAN
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

¹⁶ A.A.Rusu, I.A.Pop, I.Drăgan, *Izvoare privind evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1989, p.8.

¹⁷ Th.Nagler, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest, 1992, p.141-190.

¹⁸ A.Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten dem Hause Oesterreich (1690)*, în *Archiv des Vereis für Siebenbürgische Landeskunde*, 15-1/1879, p.168.

¹⁹ *Ibidem*, p.169.

²⁰ F.Zimmermann, C.Werner, G.Müller, G.Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Bd.I, p.387.

²¹ A.Amlacher, *op.cit.*, documentul din anul 1421.

²² M.Homorodean, *op.cit.*, p.219.

²³ *Documente privind Istoria României, veacul XIV C., Transilvania*, București, 1954, p.341, sq., Doc.220, Cf. și A. Amlacher, *op.cit.*, p.177, sq.

²⁴ P.Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, Bukarest, 1979, p.177, sq.